

Лекція 1. Загальні засади складання кримінальних процесуальних документів

- 1.1. Поняття, значення та роль кримінальних процесуальних документів
- 1.2. Вимоги до форми, змісту та мови кримінальних процесуальних документів
- 1.3. Структура процесуального документа та типові помилки при його складанні

1.1. Поняття, значення та роль кримінальних процесуальних документів

Кримінальні процесуальні документи є невід'ємною складовою кримінального провадження, оскільки саме через них офіційно фіксуються всі дії, рішення та обставини, що мають юридичне значення. У кримінальному процесі недостатньо просто провести певну дію або прийняти рішення, оскільки така дія чи рішення повинні бути належно оформлені. Інакше вони фактично не матимуть повноцінного правового значення. Саме тому процесуальний документ є не просто носієм інформації, а формою існування процесуальної діяльності у правовому полі.

Під кримінальним процесуальним документом слід розуміти письмовий акт, складений уповноваженим суб'єктом кримінального провадження відповідно до вимог кримінального процесуального закону, у якому зафіксовано процесуальні дії, рішення, встановлені обставини або звернення учасників провадження. Такими суб'єктами можуть бути слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд, захисник, потерпілий та інші учасники провадження, якщо закон надає їм право подавати відповідні документи. Отже, документ у кримінальному процесі завжди є результатом юридично значущої діяльності.

Значення кримінальних процесуальних документів полягає насамперед у тому, що вони забезпечують офіційність кримінального провадження. Кожна процесуальна дія, наприклад допит свідка, обшук, огляд місця події, повідомлення про підозру чи подання клопотання, повинна отримати письмове відображення. Якщо цього не відбулося, перевірити законність проведеної дії, її зміст, послідовність і результати буде вкрай складно або взагалі неможливо. Таким чином, документ робить кримінальний процес зрозумілим, контрольованим і придатним до подальшої оцінки.

Особливу роль процесуальні документи відіграють у доказуванні. У кримінальному процесі важливо не лише встановити певні факти, а й належним

чином їх закріпити. Наприклад, слідчий прибув на місце дорожньо-транспортної пригоди, оглянув транспортний засіб, зафіксував сліди гальмування, виявив уламки та опитав очевидців. Проте якщо результати цієї роботи не оформлені протоколом огляду місця події, фототаблицею, схемою та іншими додатками, то надалі довести обставини події буде значно важче. Саме документ перетворює фактичну інформацію на процесуально допустиму форму її існування.

Кримінальні процесуальні документи мають також важливе гарантійне значення. Вони служать засобом захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Наприклад, якщо особа була затримана, то повинні бути складені відповідні документи із зазначенням підстав, часу, місця затримання, прав затриманого та інших істотних обставин. Якщо цього не зроблено належним чином, особа або її захисник можуть оскаржити законність затримання. Отже, процесуальний документ є не лише засобом фіксації дій держави, а й інструментом контролю за дотриманням законності.

У практичному аспекті процесуальні документи можна порівняти з «схемою» кримінального провадження. За їх допомогою будь-який уповноважений учасник процесу може простежити, коли саме розпочалося розслідування, які дії вже були виконані, які рішення приймалися, які докази були отримані, чи дотримано строки, чи вручено процесуальні документи належним особам, чи були подані скарги та клопотання. Якщо справа потрапляє до суду, останній оцінює не лише зміст зібраних матеріалів, а й правильність їх документального оформлення. Тому від якості процесуальних документів часто залежить і результат усього кримінального провадження.

Можна навести приклад, коли в магазині було викрадено мобільний телефон. Адміністратор магазину викликав поліцію, правоохоронці опитали працівників, переглянули камери спостереження, виявили ймовірного правопорушника. Проте якщо пояснення осіб не були належно зафіксовані, відеозапис не був оглянутий у встановленому порядку, а результати огляду не внесені до протоколу, у подальшому сторона захисту може поставити під сумнів допустимість зібраної інформації. Зовні може здаватися, що правопорушення очевидне, але саме недоліки в документах здатні суттєво послабити позицію обвинувачення.

Кримінальні процесуальні документи важливі ще й тому, що вони надають юридичної форми процесуальним рішенням. Наприклад, рішення про визнання особи потерпілим, про залучення захисника, про зупинення чи

закриття кримінального провадження не існують самі по собі. Вони повинні бути оформлені у вигляді постанови, ухвали чи іншого передбаченого законом документа. Без цього рішення не матиме належної юридичної сили, а отже, не породжуватиме тих наслідків, на які воно спрямоване. Іншими словами, у кримінальному процесі документ є формою існування владного волевиявлення.

Процесуальний документ не можна сприймати лише як технічний папір. Насправді це результат інтелектуальної юридичної роботи. Особа, яка його складає, повинна правильно (відповідно до КПК України) встановити факти, відібрати з них юридично значущі, співвіднести їх із нормами права, логічно й точно викласти зміст, не допустити двозначності, а також врахувати наслідки кожного формулювання. Наприклад, навіть різниця між словами «може бути причетний» і «вчинив кримінальне правопорушення» має суттєве значення, оскільки перше формулювання передає припущення, а друге – фактичне ствердження вини, що до обвинувального вироку суду є неприпустимим.

Ще одна важлива роль кримінальних процесуальних документів полягає в забезпеченні можливості перевірки та оскарження. Якщо рішення слідчого або прокурора оформлене письмово, учасник провадження може ознайомитися з його змістом, зрозуміти мотиви прийняття та, у разі незгоди, подати скаргу. Якщо ж рішення фактично існує лише в усній формі або викладене нечітко, особа позбавляється реальної можливості захистити свої права. Наприклад, відмова слідчого провести певну слідчу дію має бути чітко зафіксована у постанові, інакше потерпілий або захисник **не зможуть належно оскаржити** таку відмову.

У кримінальному провадженні процесуальні документи виконують також комунікативну функцію. Вони є засобом офіційного спілкування між різними учасниками процесу. Слідчий звертається до прокурора, прокурор – до слідчого судді, захисник – до слідчого або суду, потерпілий – із заявою чи клопотанням. Усі ці процесуальні контакти повинні відбуватися не хаотично, а через передбачені законом форми документів, відповідно до строгої відповідності нормам КК України та КПК України. Завдяки цьому досягається впорядкованість провадження та забезпечується можливість контролю за дотриманням прав і обов'язків усіх учасників.

Саме тому кримінальні процесуальні документи є основою належного функціонування всього кримінального провадження. Вони фіксують процесуальні дії, оформлюють рішення, забезпечують доказування, гарантують права учасників, створюють умови для перевірки законності та дозволяють

упорядкувати весь процес від початку розслідування до ухвалення остаточного судового рішення.

1.2. Вимоги до форми, змісту та мови кримінальних процесуальних документів

Документи в кримінальному процесі повинні відповідати чітко встановленим вимогам, визначеним Кримінальним процесуальним кодексом України. Ці вимоги стосуються форми, змісту, мови та логіки викладення інформації. Дотримання таких вимог є необхідною умовою надання документу юридичної сили. Якщо документ складено з порушенням встановлених правил, це може призвести до визнання його недійсним або недопустимим як джерела доказів у кримінальному провадженні.

Однією з ключових вимог є **законність** процесуального документа. Це означає, що документ має бути складений уповноваженою особою, у межах її компетенції та відповідно до норм чинного законодавства. Наприклад, постанову про закриття кримінального провадження може винести лише слідчий, дізнавач або прокурор, але не будь-яка інша особа. Якщо такий документ буде складений неналежним суб'єктом, він не матиме юридичної сили та підлягатиме скасуванню.

Не менш важливою вимогою є обґрунтованість документа. Будь-яке процесуальне рішення повинно базуватися на фактичних обставинах, підтверджених доказами. Наприклад, якщо слідчий звертається до суду з клопотанням про обрання запобіжного заходу, він повинен чітко викласти обставини справи, навести докази, які підтверджують підозру, та пояснити, чому існують ризики, передбачені законом. Без належного обґрунтування суд може відмовити у задоволенні такого клопотання.

Вмотивованість є ще однією важливою вимогою до процесуальних документів. Вона означає, що в документі мають бути викладені причини та логіка прийняття рішення. Недостатньо просто зазначити висновок, необхідно пояснити, чому саме він зроблений. Наприклад, якщо суд обирає запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, у відповідній ухвалі повинно бути зазначено, які саме ризики існують, чому вони не можуть бути усунені більш м'якими заходами та на яких доказах ґрунтується такий висновок.

Процесуальні документи повинні відповідати вимогам щодо форми. Як правило, вони складаються у письмовій формі, але сучасне законодавство допускає і електронну форму із застосуванням кваліфікованого електронного підпису. Незалежно від форми, документ повинен містити всі обов'язкові реквізити. До таких реквізитів належать дата і місце складання, назва документа, дані про посадову особу, яка його склала, а також її підпис. У деяких випадках обов'язковим є зазначення часу, наприклад у протоколах слідчих дій.

Зазначимо важливість дотримання форми. Під час обшуку в квартирі було вилучено цінні речі, які можуть бути доказами у справі. Проте у протоколі обшуку не було зазначено точного часу його проведення та не було підпису однієї з понять осіб. У суді захисник звернув на це увагу, і суд визнав такі докази недопустимими. Таким чином, навіть формальні порушення можуть мати серйозні наслідки для всієї справи.

Вимоги до змісту процесуального документа полягають у тому, що він повинен чітко, повно та послідовно відображати всі істотні обставини. Інформація має бути викладена таким чином, щоб будь-який інший учасник процесу міг зрозуміти, що саме відбулося, які дії були вчинені та які рішення прийняті. Наприклад, у протоколі допиту повинні бути зафіксовані не лише відповіді свідка, а й запитання, які йому ставилися, а також обставини проведення допиту.

Особливу увагу слід приділяти точності формулювань. У кримінальному процесі **кожне слово має значення**. Неточні або двозначні формулювання можуть призвести до неправильного тлумачення змісту документа. Наприклад, якщо у протоколі зазначено, що особа «могла бути присутня на місці події», це не є підтвердженням її участі у правопорушенні. Натомість формулювання «особа була присутня» вже містить інший зміст і потребує належного доказового підтвердження.

Мова кримінального провадження визначена законом як державна мова України. Усі процесуальні документи повинні складатися українською мовою. Водночас особам, які не володіють нею, забезпечується право на перекладача. Це означає, що документ може бути роз'яснений іншою мовою, але офіційна його форма залишається українською. Недотримання цієї вимоги може бути підставою для визнання порушення права на захист.

Стиль викладення процесуальних документів повинен бути офіційно-діловим. Це означає, що текст має бути нейтральним, без емоційних оцінок,

суб'єктивних суджень та припущень. Наприклад, неприпустимо використовувати формулювання на кшталт «особа поведилася підозріло» або «виглядала винною». Натомість необхідно описувати конкретні факти: «особа залишила місце події після вчинення злочину», «особа відмовилася надавати пояснення». Такий підхід забезпечує **об'єктивність і юридичну точність**.

Важливою вимогою є логічність і послідовність викладення матеріалу. Документ повинен мати чітку внутрішню структуру, у якій факти викладаються у логічній послідовності. Порушення цієї вимоги ускладнює сприйняття інформації та може призвести до неправильного розуміння змісту. Наприклад, якщо у постанові спочатку викладається рішення, а вже потім факти, які його обґрунтовують, це створює враження необґрунтованості та може викликати сумніви у законності такого рішення (тобто, у документ привноситься хаос).

У практичній діяльності часто зустрічаються ситуації, коли документ формально складений, але не відповідає вимогам змісту. Наприклад, слідчий складає протокол допиту, але скорочує відповіді свідка або викладає їх у власній інтерпретації. У подальшому свідок може заявити, що його слова були передані неправильно. Це ставить під сумнів достовірність документа та може вплинути на оцінку доказів у суді.

Дотримання вимог до форми, змісту та мови кримінальних процесуальних документів є необхідною умовою ефективного здійснення кримінального провадження. Саме ці вимоги забезпечують юридичну силу документів, їх доказове значення та можливість використання у суді.

1.3. Структура процесуального документа та типові помилки при його складанні

Кримінальні процесуальні документи мають чітко визначену структуру, яка забезпечує логічність, зрозумілість та юридичну визначеність викладеного матеріалу. Дотримання структури є не формальністю, а необхідною умовою правильного сприйняття документа всіма учасниками кримінального провадження. Незалежно від виду документа, більшість із них будується за наступною моделлю, що включає **вступну, мотивувальну та резолютивну частини**.

Вступна частина процесуального документа містить загальні відомості, які дозволяють ідентифікувати документ. У ній зазначається назва документа, дата і місце його складання, орган або посадова особа, яка його склала, а також

коротко формулюється питання, що підлягає вирішенню. Наприклад, у постанові слідчого зазначається, хто саме її виніс, у межах якого кримінального провадження та з якого приводу приймається рішення. Саме ця частина дозволяє зрозуміти контекст документа.

Якщо у постанові не зазначено номер кримінального провадження або орган, який її виніс, виникають труднощі з ідентифікацією документа. У практиці це може призвести до того, що документ не буде прийнятий до розгляду або виникнуть сумніви щодо його належності до конкретної кримінальної справи.

Мотивувальна частина є центральною у структурі процесуального документа. У ній викладаються фактичні обставини справи, аналізуються докази та зазначаються норми права, на які спирається особа, що приймає рішення. Саме ця частина демонструє логіку мислення суб'єкта та обґрунтовує прийняте рішення. Вона повинна бути чіткою, послідовною та містити лише ті обставини, які мають значення для справи.

Наприклад, у клопотанні про обрання запобіжного заходу слідчий повинен викласти обставини кримінального правопорушення, навести докази, що підтверджують підозру, та обґрунтувати наявність ризиків, передбачених законом, а саме – КПК України. Якщо ці елементи відсутні або викладені поверхнево, суд може відмовити у задоволенні клопотання. Таким чином, мотивувальна частина безпосередньо впливає на результат процесуального рішення.

Резолютивна частина містить безпосереднє рішення або клопотання у справі. У ній чітко формулюється, що саме вирішено, або про що просить слідчий у суду, які юридичні наслідки настають, а також, у передбачених випадках, порядок і строк оскарження. Формулювання цієї частини повинні бути максимально точними та однозначними, оскільки саме вони підлягають виконанню. Будь-яка невизначеність або двозначність може створити проблеми при реалізації рішення.

Якщо у ухвалі суду про застосування запобіжного заходу не зазначено строк її дії, виникає питання щодо законності подальшого тримання особи під вартою. Такі помилки можуть призвести до серйозних порушень прав людини та подальшого скасування рішення суду.

Поширеною помилкою є відсутність або недостатність мотивувальної частини. У практиці зустрічаються документи, де фактично лише констатується рішення без пояснення причин його прийняття. Наприклад, постанова про

закриття кримінального провадження може містити лише посилання на статтю закону без аналізу обставин справи. У такому випадку сторона, яка не погоджується з рішенням, має підстави для його оскарження.

Нерідко допускаються помилки у формулюваннях резолютивної частини. Наприклад, використання нечітких або оціночних понять, які не мають юридичного визначення. Формулювання на кшталт «вжити необхідних заходів» або «забезпечити належну поведінку» не відповідають вимогам точності, оскільки не містять конкретних вказівок щодо дій, які повинні бути виконані.

Суттєвою проблемою є також дублювання або надмірність інформації. Іноді у документі повторюються одні й ті самі факти або включається інформація, яка не має значення для вирішення питання. Це ускладнює сприйняття документа та може відволікати від основного змісту. Наприклад, у протоколі допиту недоцільно детально описувати обставини, які не стосуються предмета доказування.

Окремо слід зазначити помилки, пов'язані з неточністю викладення фактів. Якщо у документі неправильно зазначено дату, місце або інші істотні обставини (або не зазначено взагалі), це може призвести до сумнівів у достовірності документа. Наприклад, якщо у протоколі зазначено, що допит відбувався в один час, а інші матеріали справи свідчать про інший, це може бути використано стороною захисту для спростування доказів.

У практиці також зустрічаються випадки відсутності необхідних реквізитів або підписів. Наприклад, якщо протокол не підписаний слідчим або іншими учасниками процесуальної дії, він може бути визнаний таким, що не відповідає вимогам закону. Це, у свою чергу, впливає на допустимість доказів, отриманих у результаті такої дії.

Ще однією типовою помилкою є використання складних, заплутаних або граматично некоректних речень. Це ускладнює розуміння змісту документа та може призвести до неправильного тлумачення. У кримінальному процесі важливо використовувати чіткі, прості та логічно побудовані речення, які не допускають двозначності.

Таким чином, правильна структура процесуального документа та уникнення типових помилок є важливими умовами ефективної правозастосовної діяльності. Від якості складання документів залежить не лише їх юридична сила, а й можливість їх використання у доказуванні, а також рівень захисту прав учасників кримінального провадження.